

e) **Tarihî-Sosyolojik Yaklaşım.** İbn Haldûn'un *Muḳaddime*'sinde en özgün ifadesini bulan bu yaklaşıma göre devlet (mülk), insanoğluna mutlak anlamda gerekli olan tabii bir müessesedir. Bu sadece hukukun uygulanması anlamında bir gereklilik değil tarihî bir zorunluluktur. Bu tarihî zorunluluğun temelinde, insanoğlunun medenî, başka bir deyişle siyasî bir varlık (el-medenî bi't-tab') olmasından kaynaklanan sosyal örgütlenmenin insanoğlunun varlığını sürdürmesini için asgarî bir şart olması yatmaktadır. Fizikî ihtiyaçlar ve sosyal zaruretlere bu örgütlenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Böylece devlet, tarihin ilk dönemlerinden itibaren sosyal hayatın zaruri bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Önce yiyecek ihtiyacı ve neslin devam ettirilmesi fonksiyonları için sosyalleşme sürecine giren insanoğlu daha sonra vahşi çevreye ve hayvanlara karşı dayanışmasını artırmış, mülkiyetin ortaya çıkışı ile birlikte doğan iş bölümü ve hukukî zaruretlere sebebiyle devlet düzeyine geçmiştir. Bu tür bir tahlil çerçevesi içinde devlet olmaksızın sosyal hayatın, sosyal hayat olmaksızın insanın varlığının sürdürülmesi mümkün değildir.

Bu çerçevede devlet ne tarih ötesi bir ideal, ne sadece hukukî ideallerin hayata geçirilmesi için bir araç, ne de tarihî tecrübenin getirdiği prensipler ışığında etkin kılınabilecek bir müessesedir. Belki bütün bunları değişik düzlemlerde kapsayan, fakat öncelikle tarih içinde ortaya çıkmış tabii bir siyasî sistemdir. Bu tabiilik, İbn Haldûn'un devrî tarih anlayışı ile daha da tutarlı bir anlam kazanmaktadır. İbn Haldûn'un tarihî tabiilik düşüncesini, Batı siyasî düşünce tarihi içindeki benzerleri sayılabilecek olan tarihselcilikten (historicism) ayıran temel unsur, eserin bütün bu tarihî tahlillere rağmen fıkıh usulü çerçevesinde kalmasıdır. Bu açıdan *Muḳaddime*, devleti tabii bir tarihî müessese olarak algılayan sosyolojik yöntemle devletin düzenlenmesini inceleyen bölümlerde hüküm verirken kullanılan fıkıh usulünün ilginç ve orijinal bir sentezini yansıtmaktadır. Öte yandan devletin tarihî oluşumunu ele alırken geliştirdiği devrî tarih anlayışı, modern ilerlemeci tarih yorumlarından ve bu yorumların beraberinde getirdiği devlet anlayışından tamamiyle farklıdır.

f) **Yeni Devlet Anlayışları.** Batı medeniyetiyle karşılaşma ve hesaplaşma süre-

ci, müslüman düşünürlerde yeni devlet anlayışlarının ortaya çıkışına yol açmıştır. Bu dönemde temel siyasî mesele, devlet yapısının oluşmasında siyasî katılımın etkin bir tarzda artırılmasını sağlayacak müesseselerin oluşması ve temel İslâmî kaynaklar açısından yorumlanması olmuştur. İslâmî siyasî ideallerle modern siyasî mekanizmalar arasındaki uyum bu dönemin en öncelikli gündemini oluşturmuştur. Muhammed İkbal'in, İslâm hukukunun temel kaynaklarından olan icmaa getirdiği yeni yorumla onu modern dünyaya yükselen cumhuriyetçi ruhun yegâne mümkün formu olarak görmesi (*The Reconstruction of Religious*, s. 164), Nâmık Kemal'in şûra prensibiyle Osmanlı meşrutiyeti arasında kurduğu bağlantı, Reşid Rızâ'nın şûrayı, siyasî hayattaki katılımın ve kolektifliğin en önemli şartı olarak görmesi (*el-Hilâfe*, s. 21), Mevdûdî'nin partililik bölünmesinin yansımadığı İslâm meclisi ideali (*Political Theory of Islam*, s. 43) bazan birbirinden farklı sonuçlara ulaşan, fakat genelde çıkış noktalarında aynıleşen arayışların farklı tezahürleridir. Bu arayışlar sömürgeci dönemden sonra yeni bir safhaya girmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda müslüman toplumlar süratle bağımsızlıklarını kazanmışlar ve kendi devletlerini oluşturma çabasına girmişlerdir. Yeni devletlerin ortaya çıkışı bu devletlerin kimliği, tanımlanması ve idare şekli gibi meseleleri de beraberinde getirmiştir. Millet-devlet örgütlenmesine dayalı yeni devlet yapılanması, İslâm dünyasında din-devlet ilişkisi hususunda yeni ve çetin bir tartışma dönemini açmıştır. Hilâfetin ilgasını takip eden yıllarda İslâm dininin devlet hayatından tamamiyle uzak tutulması gerektiğini savunan Ali Abdürrâzık gibi düşünürlerin karşısında yeni devletlerin kimliklerinin İslâmî esaslara göre tanımlanmasını öngören devlet anlayışları geliştirilmiştir. İslâmî devlet kavramı bu tartışmanın bir ürünü olup hilâfetin kaldırılmasının doğurduğu boşluğu doldurmaya yönelik bir çabadır. Bu yeni kavrama öncülük eden Mevdûdî ve Seyyid Kutub gibi düşünürler, bir yarıdan halkın değil Hakk'ın hâkimiyeti fikrine dayalı bir siyasî anlayış geliştirirken diğer taraftan icmâ, şûra, biat gibi İslâmî prensiplerin çağdaş siyasî katılım mekanizmalarının bütününe alternatif olabilecek bir devlet anlayış ve yapılanmasını sağlayabileceğini savunmuşlardır. Bu anlamda İslâmî devlet fikri İslâm inanç

bütünlüğünün tabii bir sonucu olarak yorumlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-³Arab, "dvl" md., XI, 252-254; Wensinck, *Mu'cem*, "dvl" md.; Taberî, *Târth* (Ebû'l-Fazl), VII, 469; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 251-261; Fârâbî, *Ârâ'ü ehli'l-medineti'l-fâzıla*, Beyrut 1985, s. 37-60, 87-107, 120-137; Bâkılânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 164-239; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XX/1, tür.yer.; Mâverî, *el-Aḥkâmü's-sultâniyye*, Kahire 1973, s. 1-12; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen); tür.yer.; Nesefî, *Tebsîratü'l-edille* (Salame), II, 828-848; Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî, *Nehcû's-sülâk ft siyâseti'l-mülâk*, İstanbul 1974; İbn Rüşd, *Commentary of Plato's Republic* (trc. E. I. J. Rosenthal), Cambridge 1966, s. 174, 240, 260; Fahreddin er-Râzî, *el-Erba'ın ft uşûl'd-dîn*, Kahire 1986, II, 255-320; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minhâcü'l-kerâme ft ma'rîfeti'l-imâme* (İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* [nşr. M. Reşad Sâlim], Kahire 1382/1962 içinde), I, 77-202; İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'îyye*, Beyrut 1988, tür.yer.; Zehebî, *Târthu'l-İslâm*, Kahire 1367, V, 37, 200; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, III, 1295; A. Barker, *National Character and the Factors in Its Formation*, London 1927, s. 120; M. İqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, London 1934, s. 164; Mawdûdî, *Political Theory of Islam*, Delhi 1964, s. 43; Ali Abdürrâzık, *el-İslâm ve uşûlül-hüküm*, Beyrut 1966, s. 40-46; İstiaq Ahmed, *The Concept of an Islamic State*, London 1971; Muhammad Hamidullah, *Muslim Conduct of State*, Lahor 1987, s. 80-145; Reşid Rızâ, *el-Hilâfe*, Kahire 1988, s. 21; G. W. H. Hegel, *Philosophie Des Rechts, Werke* (ed. E. Moldenhauer — K. M. Michel), Suhrkamp 1971, VII, 400-402; Hâşim Yahyâ el-Mellâh, "Neş'e ve tetâvürü mefhûmi'd-devle fi'l-fikri'l-İslâmî", *Âdâbü'r-râfideyn*, IV, Musul 1972, s. 51-55; F. Rosenthal, "Dawla", *EJ²* (İng.), II, 177.

AHMET DAVUTOĞLU

DEVLET ANA

Kemal Tahir'in

(ö. 1973)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu anlatan romanı.

Tezli bir tarihî roman hüviyetindeki eserin adı, romanın kahramanlarından olan ve romanda Bacı Bey adıyla geçen Devlet Hatun'dan gelmektedir. Eser Ertuğrul Gazî'nin, Osman ve Orhan beylerinin, çökmekte olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bitinya ucunda "kerîm devlet" anlayışı çerçevesinde küçük bir aşiretten yeni bir devleti nasıl kurduklarının hikâyesidir. Devlet Hatun, Rum (Anadolu) bacılarının başına geçtikten sonra Bacı Bey olmuş, Osmanlılar'ın Derin Geçit'i aşmalarında bütün gücünü kullanmıştır. Roman "Kancık Vuruş", "Uyandırılan Işık", "Dost Çelmesi", "Fal", "Derin Geçit" ve

"Kerimcan'ın Yolu" adlarını taşıyan altı bölümden meydana gelmektedir.

Türk edebiyatında daha önce yazılan alışılmış tarihî romanlardan çok farklı bir anlayışla kaleme alınan *Devlet Ana*'da, daha ziyade Osmanlı Türkleri'nin devlet anlayışı ile Anadolu topraklarındaki hâkimiyetleri konu edilmektedir. Yazarın, Söğüt ve çevresinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yılları, Konya'da Selçuklular'ın çözümleriyle Bizans sınırındaki kaynaşmalar, savaşçı dervişler, keşişler, Saint Jean şövalyelerinden Notüs Gladys, Selçuklu beyleri, bazı Moğol eşkıyaları, Orhan Gazi ile evlendikten sonra Nilüfer Hatun adını alan Tekfur kızı Lotüs, Şeyh Edebâli ve ahî teşkilâtı ile devrin mutasavvıf şairi Yûnus Emre gibi, çeşitli olayları sembolize eden belli başlı kahramanlar çevresinde geliştirilen hikâyede, Osmanlı'nın devlet kurmaya ve yönetmeye olan tabii yeteneği ile İslâmiyet'ten gelen adalet ve mülkiyet anlayışına büyük ölçüde yer verdiği görülmektedir. Kemal Tahir'in bu romanda ortaya koymak istediği esas düşüncesi ise Osmanlı Devleti'nin, Batı dünyasında Ortaçağ'da sosyal ve iktisadî alanda görülen feodalizmden çok farklı bir gelişme gösterdiği şeklindeki görüşlerinin ifadesi olarak özetlenebilir. Yazarın burada, Osmanlı toplum yapısında feodalitenin olmayışı, dolayısıyla Batı dünyasında görüldüğü tarzda bir sosyal sınıf anlayışının da bulunmadığı ve Doğu toplumlarında ferdîyetçilik anlayışının gelişmediği şeklindeki tezle ortaya çıkışı leh-te ve aleyhte çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

Bazı yazarlara göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok, Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda Türkiye'nin içine düştüğü çıkmazdan kurtuluşu için çeşitli yol-

lar teklif eden *Devlet Ana*, aynı zamanda yazarının da ifadesiyle "XX. yüzyılda yaşayan Türk insanına bir şeyler anlatmak için" yazılmıştır. Eserin Dede Korkut, Evliya Çelebi ve Naîmâ gibi klasik yazarlarla bazı millî destanlar, evliya menkıbeleri ve efsanelerden gelen ifade ve anlatım tarzı da üzerinde ayrıca durulan yanlarından birini teşkil etmiştir. 1968 Türk Dil Kurumu roman ödülünü kazanan eser, edebiyat dünyasında çeşitli tartışmalara yol açmasıyla da ayrıca şöhret bulmuştur. İlk baskısı 1967 yılında yapılan *Devlet Ana*'nın 1993'te 10. baskısı yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Ankara 1967, I-II; Mehmet Seyda, *Türk Romanı (Devlet Ana Üzerine Açık Oturum)*, İstanbul 1969; Hulûsî Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, İstanbul 1974, s. 385-410; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul 1979, s. 143-144; İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Ankara 1980, s. 99-104; *Türkiye Defteri* (Kemal Tahir özel sayısı), sy. 6, İstanbul 1974; Berna Moran, "Devlet Ana", *Yeni Düşün*, sy. 62, İstanbul 1990, s. 10-23; "Devlet Ana", *TDEA*, II, 277-278.

ABDULLAH UÇMAN

DEVLET GİRAY

(ö. 985/1577)

Kırım hanı
(1551-1577).

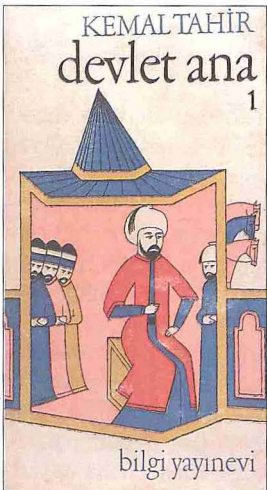
Mübârek Giray'ın oğlu olup 918'de (1512) doğdu. Kırım Hanı Saâdet Giray tarafından taht vârisi olarak seçildi ve **kalgay*** oldu. Sâhib Giray'ın hanlığı sırasında eski han Saâdet Giray ile İstanbul'a gitti; uzun süre orada kalarak Osmanlı merkezî idaresini yakından tanıdı. Sâhib Giray, 1549'da Safâ Giray'ın ölümüyle boşalan Kazan Hanlığı'na onun getirilmesini istedi. Sâhib Giray'ı gözden çıkaran Osmanlılar ise Devlet Giray'ı görünüşte Kazan hanı sıfatıyla Kırım'a han olarak gönderdiler. 2 Ekim 1551'de Bahçesaray'da hanlığını resmen ilân eden Devlet Giray, o sırada seferden dönmekte olan Sâhib Giray'ı öldürterek durumunu sağlamlaştırdı. Böylece Kırım'da Osmanlı tesir ve nüfuzunun oldukça arttığı bir dönem başlamış oldu.

Devlet Giray ataları gibi Rus düşmanlığına dayanan siyasetini büyük bir gayretle sürdürdü. Ancak Ruslar önce Kazan'ı (1552), ardından da Astarhan'ı (1556) alarak ilerisi için çok önemli sonuçlar doğuracak bir hamle yaptılar. Devlet Giray

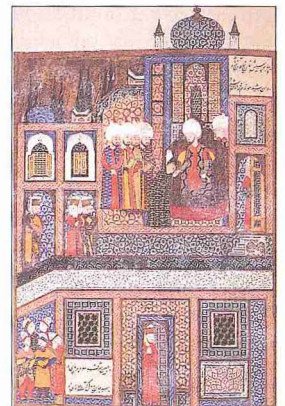
bu işgalleri önlemek istediye de başanlı olamadı. Moskova üzerine yaptığı seferler neticesiz kaldı. Öte yandan Osmanlılar'ın 1569'daki Astarhan seferine, Astarhan ve Kazan'ın doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altına gireceği endişesiyle gizlice muhalefet etti. İsteksiz olarak katıldığı seferde Osmanlı kuvvetlerine gerekli yardımda bulunmadı; seferin başarısızlıkla sonuçlanmasının kendi durumunu kuvvetlendireceğine, Astarhan ve Kazan'ı bizzat kendi idaresindeki kuvvetlerle geri alabileceğine inanıyordu. Aşağı Volga bölgesinin kontrolünde başarılı olamayan Osmanlılar Moskova Çarlığı ile olan mücadeleyi ona bıraktılar.

Devlet Giray 1571'de Oka suyunda Rus müdafaa hattını yarıp Moskova önlerine geldi ve burayı ateşe verdikten sonra geri döndü. Bu başarı dolayısıyla kendisine "Taht-algan" unvanı verildi. İstanbul'da da büyük bir sevinçe yol açan bu seferin ardından Devlet Giray çardan Kazan ve Astarhan'ın iadesini istediye de teklifi kabul edilmedi. Bunun üzerine 1572'de yeniden Moskova seferine çıktı, fakat Moskova yakınlarında Molodi'de yenilgiye uğradı. Bu arada Osmanlılar'ın dikkatlerini Lehistan'a çevirip krallık seçimlerine karışmaları, Devlet Giray'ı yeniden faal bir siyasî çekişmenin içine itti. Krallık seçimlerinde Osmanlılar'la yaptığı iş birliği başarıyla sonuçlandı. Az sonra da 985 Saferinde (Mayıs 1577) vefat etti.

Devlet Giray'ın hanlık dönemi, Volga bölgesinde, Altın Orda'nın mirası üzerinde Ruslar'la hayatî mücadelelerin verildiği ve Osmanlılar'la bütünleşme sürecinin kuvvetle hissedildiği oldukça önemli bir devreyi teşkil eder. 1571'de Gözleve'de bir cami inşa ettirmiş olduğu bilinmektedir. Sekiz oğlundan altısı Kırım hanı olmuştur.

Devlet Ana'nın 3. baskısının kapağı (Ankara 1971)

Devlet Giray'ı Kanûnî Sultan Süleyman'ın huzurunda gösteren bir minyatür (Süleymannâme, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 519*)